

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.573(477)

*М. Ю. Бондар**аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕФЕРЕНДУМУ У ФРАНЦІЇ 1958 РОКУ

У Франції в 1958 році на референдумі було прийнято Конституцію П'ятої республіки, чинну й сьогодні, яка впродовж більше 50 років виступає для багатьох країн світу прикладом змішаної президентсько-парламентської республіки. Визначення та закріплення в Конституції П'ятої республіки саме такої форми правління дало Франції оптимальну модель організації державного устрою, що забезпечило гармонічне поєднання республіканської форми правління, демократичного режиму та втілення на практиці концепції розподілу влади, а затвердження конституції з відповідною формою правління надало Основному Закону Франції найбільшій легітимності.

З набуттям незалежності Україна обрала змішану форму республіки. У Конституції України 1996 року як форму правління держави визначено президентсько-парламентську республіку. Упродовж 2004–2014 років до Конституції України неодноразово вносилися зміни в частині визначення в державі форми правління, тому аналіз французького досвіду звернення до затвердження конституції й форми правління на референдумі є актуальним для дослідження та може бути використаний під час проведення аналогічного конституційного референдуму в Україні.

Конституційний референдум у Франції 1958 року розглядається більшістю науковців у невід'ємному зв'язку з Конституцією П'ятої республіки у Франції. Водночас у вітчизняній доктрині взагалі не приділено уваги процесуальним аспектам підготовки й проведення цього референдуму в Африканських колоніях.

Метою статті є дослідження передумов проведення референдуму 1958 року у Франції, з'ясування проблемних питань підготовки його проведення та вивчення процесу проведення й підбиття підсумків референдуму у Франції в 1958 році.

Однією з країн-рекордсменів за кількістю проведених конституційних референдумів є Франція. З кінця XVIII ст. до кінця XIX ст. у Франції було проведено 8 конституційних референдумів. Після закінчення Другої світової війни традицію проведення конституційних референдумів було відновлено.

Зокрема, Конституцію Четвертої республіки (1946–1958 років) затвердив референдум 13 жовтня 1946 року. Декларація прав людини і громадянина увійшла в текст цієї конституції з доповненнями, продиктованими часом. Зокрема, було введено право на організацію професійних спілок і на проведення страйків, право на працю, рівноправ'я чоловіків і жінок, безплатну світську освіту, державне регулювання монополістичної економіки, заборону дискримінації за расовими, політичними й релігійними ознаками тощо. Конституція проголосила відмову від наступальної війни та допустимість націоналізації підприємств, що мають суспільне значення [1].

У середині 1950-х років Четверта республіка у Франції, ослаблена колоніальними війнами й нестабільністю політичної системи, вступила в смугу затьожної кризи. Прихильники генерала Ш. де Голля розгорнули широку кампанію за повернення до влади свого лідера. Сам Ш. де Голль уміло скористався ситуацією, що створилась, і в травні 1958 року повернувся до управління Францією на продиктованих ним умовах. Він був покликаний Президентом Франції Р. Коті очолити уряд, і 1 червня 1958 року отримав згоду Національних зборів надати його кабінету «надзвичайні повноваження терміном на півроку», щоб «розробити нову конституцію та винести її на загальний референдум» [2].

Н. Нікіфорова зазначає, що приводом для прийняття таких кардинальних заходів стала хвиля збройних заколотів в Алжирі, який того часу був однією з французьких колоній. Влада передавалася парламентськими зборами Ш. де Голлю. Парламентом було ухвалено рішення винести на всенародний референдум прийняття нової конституції, яка має містити абсолютно нові принципи побудови відносин із колоніями [3, с. 132].

Уряд Ш. де Голля влітку 1958 року приступив до здійснення докорінної реформи французького державного устрою – розробки нової Конституції Франції. Складення проекту було доручено групі високопосадовців – членів Державної ради на чолі з міністром юстиції М. Дебре. Проект за частинами обговорювався Урядовим комітетом

під головуванням самого Ш. де Голля, після чого його було передано на розгляд так званому Конституційному консультативному комітету.

Проект Конституції Франції містив 17 розділів і 93 статті. Його основу склали конституційні погляди самого Ш. де Голля про необхідність створення держави із сильним механізмом виконавчої влади, також прописано норми, присвячені повноваженням Президента Республіки, його взаєминам з Установчими зборами й урядом. Проектом цього акта визначено ієрархію діючих у країні юридичних норм на чолі з Конституцією Франції. Досить широке коло питань визначено документом для винесення на всенародне голосування – референдум, чим реалізовано один із найбільш важливих принципів демократичного суспільства.

У проект Конституції Франції вносились поправки, після чого він обговорювався в уряді та був схвалений ним та оприлюднений для подальшого затвердження на вседержавному референдумі.

На території французької метрополії проект Конституції Франції отримав позитивний відгук від французьких громадян. Особливістю конституційного референдуму у Франції в 1958 році стали підготовка до проведення референдуму та процес голосування за проект Конституції в Африканських колоніях, які входили до складу Франції.

Із червня 1958 року почалась технічна підготовка до референдуму в Африканських колоніях. Проблема полягала в тому, що для забезпечення належного проведення референдуму необхідно було виготовити й направити на Африканський континент 40–45 млн бюлетенів і виборчих карт, а також подвійних чи потрійних конвертів з інформацією щодо Конституції, яка прийматиметься на референдумі. Існувало занепокоєння щодо того, чи буде реальна можливість виготовлення такої кількості паперу на заводах Франції та чи можливе вчасне доправлення всіх бюлетенів та інформації до відповідних виборчих дільниць до початку запланованого референдуму [4, с. 59–60].

Для України також близькою є проблема фінансування підготовки й проведення референдуму. Вітчизняні політики й науковці неодноразово зазначали про дороговизну референдуму як форми безпосередньої демократії. Проте з огляду на плідну роботу засобів масової інформації та постійне вдосконалення ІТ-технологій можливе вирішення деяких проблем фінансування підготовки проведення референдуму.

Сьогодні таку проблему, як виготовлення й направлення громадянам, які мають право брати участь у референдумі, тексту основного закону чи проекту змін до нього, можна врегулювати

шляхом опублікування їх на офіційних сайтах органів державної влади, де громадяни безперешкодно можуть ознайомитись із текстом конституції чи проектом змін до неї, що дасть змогу заощадити кошти на виготовлення й надсилання відповідних проектів у паперовому вигляді.

У зв'язку з повільною підготовкою до проведення референдуму у Франції та її Африканських колоніях губернатори деяких територій висловлювали сумніви в легітимності такого референдуму. Так, губернатор Гвінеї висловлювався щодо того, що референдуми, проведені в колоніях, є частиною загальнодержавного референдуму, тому вимагав підтвердження, що друкована продукція надійде вчасно для належного проведення референдуму у Гвінеї. У свою чергу губернатор Сенегалу запропонував вирішення проблеми шляхом виготовлення бюлетенів на місцевому рівні.

Ще однією проблемою, яка уповільнювала виготовлення бюлетенів, стало те, що метрополія та кожна з колоній самостійно мали обрати колір бюлетеня й конвертів. Зрештою метрополія обрали собі жовтий колір, а Гвінея, Кот-Д'Івуар та ще 5 колоній обрали білий колір бюлетенів.

Технічні проблеми проведення референдуму у Франції були нерозривно пов'язані з фінансуванням. Відповідно до встановленої практики проведення виборів до Національних зборів було вирішено, що державний бюджет охоплюватиме витрати, пов'язані з виборчими матеріалами (виготовленням бюлетенів, конвертів, облікових листів, різних плакатів тощо), і транспортні витрати [4, с. 61–62].

Незважаючи на низку труднощів, пов'язаних із підготовкою проведення конституційного референдуму, на загальному референдумі 28 вересня 1958 року близько 80% голосуючих французів сказали «так» новому основному закону країни.

Проаналізувавши книгу Дж. Сарторі «Порівняльна конституційна інженерія», варто звернути увагу на цікаві факти щодо політичних наслідків референдуму. Дж. Сарторі, розповідаючи про Конституцію Франції 1958 року, зауважив: «Будь-яка напівпрезидентська система повинна деяким чином встановлювати двовладдя між президентом, який є главою держави, і прем'єр-міністром, який очолює уряд. За цією конституцією «основні повноваження президента» мають нерегулярний характер. Більше того, більшість президентських повноважень не є повноваженнями щодо прийняття рішень. Вони мають тенденцію або запобігти ухваленню рішення, або віддати його на розгляд французькому народу на референдум. Отже, цілком зрозуміло, що метою автора конституції М. Дебре не було створення інституту президентства із сильним «імперським» президентом» [5, с. 116].

Конституція Франції 1958 року набрала чинності та поклала початок існуванню у Франції нового політичного режиму – П'ятої республіки, який досі функціонує. До Конституції Франції неодноразово вносились зміни й доповнення, прийняті за ініціативою уряду. На сьогодні положення Конституції Франції 1958 року, схвалені французьким народом, діють у редакції зі змінами й доповненнями, внесеними до Основного Закону Франції.

Вважається, що Конституція П'ятої республіки заклала класичний приклад змішаної республіканської форми правління.

Після розпаду Радянського Союзу більшість республік обирали саме таку форму правління. У Конституції України 1996 року закладено основи саме президентсько-парламентської республіки, на що, безперечно, вплинув французький досвід. У 2004 році до Конституції України було внесено зміни, які стосувались насамперед зміни форми правління на парламентсько-президентську республіку, яка проіснувала в Україні до 30 вересня 2010 року, а потім знов з'явилась у тексті Основного Закону України в 2014 році.

З огляду на складну політичну ситуацію в Україні та досить часту зміну положень Конституції України в частині визначення форми правління доцільно рекомендувати суб'єктам ініціювання референдуму запозичити досвід Франції та звернутись до конституційного референдуму, на якому саме визначити, яку форму правління схвалює народ України.

Затвердження на вседержавному референдумі Конституції П'ятої республіки та президентсько-парламентської форми правління дало змогу Франції віднайти баланс у функціонуванні інститутів публічної влади, стало запорукою практичної реалізації системи «стримувань і противаг» та сприяло розвитку народовладдя й громадянського суспільства. Тому дослідження досвіду Франції в частині проведення конституційних референдумів є перспективою подальшого дослідження задля обрання й затвердження конституційним референдумом оптимальної форми державного правління для України.

Література

1. Четверта та П'ята республіки у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uris.org.ua/istoriya-gosudarstva-i-prava-zarubezhnyh-stran/chetverta-ta-p-yata-respubliki-u-frantsiyi>.

2. Арзаканян М. Де Голль і реформа державного устрою Франції / М. Арзаканян // Отечественные записки. – 2004. – № 2(17). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2004/2/de-goll-i-reforma-gosudarstvennogo-ustroystva-francii>.

3. Нікіфорова Н. Історія держави і права зарубіжних країн : [навч. посібник] / Н. Нікіфорова. – М. : Окей-Книга, 2007. – 160 с.

4. Simonis F. L'administration coloniale et le référendum du 28 septembre 1958 dans les fédérations d'AOF et AEF / F. Simonis // Outre-mers. – 2008. – Т. 95. – № 358–359. – Р. 59–73.

5. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів / Дж. Сарторі. – пер. з англ. вид. – К. : Арттек, 2001. – 224 с.

Анотація

Бондар М. Ю. Особливості проведення конституційного референдуму у Франції 1958 року. – Стаття.

У статті розкрито передумови проведення конституційного референдуму у Франції 1958 року, на якому було затверджено Конституцію П'ятої республіки, яка зі змінами й доповненнями діє у Франції донині. Проаналізовано передумови виникнення необхідності розробки тексту проекту основного закону в період існування Конституції Четвертої республіки та винесення проекту Конституції П'ятої республіки на референдум. Досліджено проблеми підготовки та проведення референдуму 1958 року в Африканських колоніях, які на той час входили до складу Франції, а також виявлено, що проблема фінансування підготовки й проведення референдумів притаманна також сучасній Україні. При цьому завдяки засобам масової інформації та застосуванню ІТ-технологій можливе часткове вирішення цієї проблеми сьогодні. Запропоновано подальше дослідження досвіду французьких конституційних референдумів із метою запозичення позитивного досвіду під час проведення конституційних референдумів в Україні.

Ключові слова: конституційний референдум, П'ята республіка, президентсько-парламентська форма правління.

Аннотация

Бондарь М. Ю. Особенности проведения конституционного референдума во Франции в 1958 году. – Статья.

В статье раскрыты предпосылки проведения конституционного референдума во Франции 1958 года, на котором была утверждена Конституция Пятой республики, которая с изменениями и дополнениями действует во Франции до сих пор. Проанализированы предпосылки возникновения необходимости разработки текста проекта основного закона в период существования Конституции Четвертой республики и вынесения проекта Конституции Пятой республики на референдум. Исследованы проблемы подготовки и проведения референдума 1958 года в Африканских колониях, которые в то время входили в состав Франции, а также выявлено, что проблема финансирования подготовки и проведения референдумов присуща также современной Украине. При этом благодаря средствам массовой информации и применению ИТ-технологий возможно частичное решение этой проблемы сегодня. Предложено дальнейшее исследование опыта французских конституционных референдумов в целях заимствования положительного опыта при проведении конституционных референдумов в Украине.

Ключевые слова: конституционный референдум, Пятая республика, президентско-парламентская форма правления.

Summary

Bondar M. Yu. Features of the constitutional referendum in France 1958. – Article.

The article reveals the prerequisites of the constitutional referendum in France in 1958, which was approved by the Constitution of the Fifth Republic, which as amended operates in France so far. Analyzed predictors of the need to develop a draft text of the basic law during the existence of the Constitution of the Fourth Republic and the issuance of the draft Constitution of the Fifth Republic to a referendum. The problems of preparation

and holding of the referendum in 1958 in the African colonies, which at that time were part of France, and found that the problem of financing the preparation and conduct of referendums is also inherent in modern Ukraine. At the same time thanks to the media and the use of IT technologies possible partial solution to this problem today. It is suggested further study of the experience of the French constitutional referendum in order to borrow the positive experience during the constitutional referendum in Ukraine.

Key words: constitutional referendum, Fifth Republic, presidential-parliamentary form of government.